

Ewelina Zieniuk-Cupryn
UMCS w Lublinie
ewelina.zieniuk.cupryn@gmail.com

Spoleczne skutki poakcesyjnych migracji ludności Polski w świetle raportu Komitetu Badań nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk

*Social impact of the post-accession migration of the Polish
population in the light of the report of the Committee
of Migration Research of the Polish Academy of Sciences*

Streszczenie:

Poakcesyjne migracje są zjawiskiem niezwykle wielowymiarowym, wpisującym się w dynamikę przemian ponowoczesnego świata. W Polsce migracje stanowią przedmiot dużego zainteresowania zarówno społeczeństwa, jak i środków masowego przekazu oraz instytucji i organizacji państwowych. Taką właśnie próbą analizy tego zjawiska jest raport Komitetu Badań nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk. Raport uwzględnia nie tylko najistotniejsze aspekty poakcesyjnych migracji, ukazując wielowymiarowe skutki, jakie niosą ze sobą, ale również istotne dla migracji mechanizmy, przyczyny migracji, struktury wyjeżdżających, a także zawarty w migracjach kapitał ludzki.

Słowa kluczowe: akcesja, migracje, demografia, polityka migracyjna.

Summary:

Post-accession migrations are extremely multidimensional phenomenon which fits into the dynamics of transformation of the postmodern world. Migrations are the subject of great interest in Poland not only for the public and the media but also institutions and state organizations. The report of the Committee of Migration Research of the Polish Academy of Sciences takes into account not only the most important aspects of the post-accession migration, showing its multidimensional effects; but also essential for the migration mechanisms, causes of migration upon leaving the structure of the society as well as contained in the migration process human assets.

Keywords: accession, migration, demography, migration policy

1. Uwagi wstępne

W roku 2014 minęło 10 lat od przystąpienia Polski do Unii Europejskiej. Ten fakt stał się istotną okazją do wszelkiego rodzaju podsumowań i analiz. Jednym z nich jest raport Komitetu Badań nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk, skupiający się na ukazaniu społecznych skutków poakcesyjnych migracji Polaków¹.

Autorami raportu są: Marta Anacka, Jan Brzozowski, Henryk Chałupczak, Agnieszka Fihel, Grażyna Firlit-Fesnak, Michał Garapich, Izabela Grabowska-Lusińska, Krystian Heffner, Ewa Jaźwińska, Romuald Jończy, Paweł Kaczmarczyk, Łukasz Krzyżowski, Magdalena Lesińska, Marek Okólski, Dorota Przaszałowicz, Robert Rauziński, Diana Rokita-Poskart, Krystyna Slany, Brygida Solga, Magdalena Ślusarczyk oraz Sylwia Urbańska. Koordynacja prac znajdowała się w rękach Krystyny Slany i Brygidy Solgi zaś recenzentami wewnętrznymi byli: Grzegorz Babiński, Janusz Balicki, Ewa Nowicka, Jacek Schmidt, a także Maria Zielińska.

Raport składa się z ośmiu rozdziałów poprzedzonych wprowadzeniem i zwięzłych ósmym rozdziałem podsumowującym. W rozdziale pierwszym, zatytułowanym „Migracja z Polski po akcesji do Unii Europejskiej” przedstawiona została skala, najczęstsze kierunki i formy wyjazdów. Autorzy skupili się również na przybliżeniu i scharakteryzowaniu ogólnego portretu polskich migrantów. Rozdział drugi nosi nazwę „Demograficzne konsekwencje migracji” i jak wskazuje sam tytuł odnosi się do następstw, jakie niosą ze sobą wyjazdy polskich obywateli, zarówno dla populacji lokalnej, jak demografii całego kraju. Rozdział trzeci, zgodnie ze swoim tytułem: „Ekonomiczne konsekwencje migracji”, traktuje o ekonomicznych implikacjach kolejno w świetle sfer rynku pracy, transferu środków dewizowych oraz sfery fiskalnej i ubezpieczeniowej. Rozdział czwarty w kontekście założonych przez autorów celów stanowi najważniejszy element w całym raporcie. Zagadnienia analizowane w rozdziale, noszącym tytuł: „Społeczno-kulturowe konsekwencje migracji”, ukazują wpływ migracji na więzi rodzinne, relacje międzypokoleniowe, a także potencjalne problemy emocjonalne i wychowawcze, z jakimi muszą borykać się rodziny migracyjne. Istotnym tematem poruszonym w rozdziale czwartym jest także oddziaływanie migracji na posiadane przez migrantów kompetencje zawodowe, kulturowe oraz edukacyjne. Kolejny, piąty rozdział raportu pt. „Regionalne i lokalne skutki migracji”, na przykładzie społeczności Małopolski, Podlasia i Śląska Opolskiego, ukazuje skutki migracji na płaszczyźnie regionalnej i lokalnej. Rozdział szósty, zatytułowany „Migracje powrotne Polaków”, jest analizą skutków migracji powrotnych,

¹ *Społeczne skutki poakcesyjnych migracji ludności Polski*, Komitet Badań nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2014.

przywołuje problematykę reintegracji społeczno-zawodowej, a także korzyści i kosztów będących konsekwencją owych powrotów. Rozdział siódmy stanowi odniesienie do polityki migracyjnej państwa polskiego. Przedstawia system polityki migracyjnej i polityki regionalnej w kontekście migracji, a także powiązania polityki migracyjnej z polityką społeczną. Rozdział ostatni i zarazem podsumowujący cały raport to zbiór wniosków w zakresie skutków demograficznych, ekonomicznych i społeczno-kulturowych, zawierający także zalecenia dla polityki państwa polskiego.

Głównym celem raportu Komitetu Badań nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk, jak określili sami autorzy, jest analiza zysków i strat będących następstwem poakcesyjnych migracji w najistotniejszych sferach życia tj. demograficznej, ekonomicznej, społecznej i kulturowej². Autorzy zwracają również uwagę na obywatelski wymiar raportu, który może oddziaływać na obywatelską świadomość odnośnie społecznych skutków emigracji. Cele szczegółowe raportu zostały określone następująco: „[...] identyfikacja wielowymiarowych skutków po akcesyjnych migracji zagranicznych, w tym: konsekwencji demograficznych, konsekwencji ekonomicznych, konsekwencji społeczno-kulturowych, konsekwencji migracji powrotnych, konsekwencji na poziomie regionalnym i lokalnym, wskazanie instytucjom politycznym, społecznym i naukowym pożądanym kierunków działań w obszarze: skutków demograficznych, ekonomicznych i społeczno-kulturowych migracji, badań naukowych, polityki migracyjnej”³.

Raport Komitetu Badań nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk odnosi się również do debaty dotyczącej tzw. dylematu akcesyjnego. Dotyczy on rozważań, których celem jest określenie, jaki wpływ mają migracje na Polskę, czy stanowią element umożliwiający modernizację kraju, czy też w następstwie odpływu kapitału ludzkiego owa modernizacja nie jest możliwa. Jak podkreślają, rozstrzygnięcie powyższej kwestii jest istotnym dylematem zarówno z punktu widzenia poznawczego, jak i praktycznego.

Bezpośrednimi adresatami raportu są: Polska Akademia Nauk, szkoły wyższe, instytuty naukowo-badawcze, Sejm i Senat RP, Kancelaria Premiera RP, Kancelaria Prezydenta RP, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Ministerstwo Edukacji, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Ministerstwo Sprawiedliwości, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, podmioty administracji rządowej, samorządu regionalnego i lokalnego, ośrodki pomocy społecznej, instytucje rynku pracy, organizacje pozarzą-

² Tamże, s. 6.

³ Tamże.

dowe, w tym zajmujące się świadczeniem wsparcia migrantom i ich rodzinom, oraz organizacje polonijne, w tym skupione w Europejskiej Unii Wspólnot Polonijnych.

2. Demograficzne skutki migracji

Według autorów raportu, demograficzne implikacje migracji w bezpośredni sposób dotyczą zarówno ogólnego stanu ludności Polski, jak i jego wewnętrznej struktury społeczno-demograficznej. Podają, że w okresie od 1 maja 2004 roku do końca roku 2012, Rzeczpospolitą Polską opuściło 225 tys. osób, wymeldowując się ze swojego dotychczasowego pobytu stałego. Na tę liczbę składało się 111,5 tys. kobiet i 113,5 tys. mężczyzn. Zauważają przy tym, że powyższe dane w żaden sposób nie odzwierciedlają skali poakcesyjnej emigracji Polaków. Ujmują bowiem osoby, które formalnie podjęły decyzję o wymeldowaniu. W rzeczywistości liczba emigrantów jest znacznie wyższa⁴.

Według raportu, liczba czasowych emigrantów, którymi są osoby stale przebywające poza granicami kraju przez okres przekraczający trzy miesiące, wyniosła ponad 5,2% ludności faktycznie zamieszkałej w Polsce, w tym przez okres ponad 12 miesięcy ponad 4,1%. Największy odsetek wśród emigrantów czasowych przebywających poza granicami kraju przez okres powyżej trzech miesięcy, stanowili mieszkańcy województwa śląskiego, małopolskiego i dolnośląskiego. Migracje ludności dotyczyły w znacznej mierze osób młodych w wieku 25-29 lat, 30-34 lata i 35-39 lat. Natomiast około 201 tys. migrantów stanowią dzieci poniżej 13 roku życia⁵.

Jak piszą autorzy raportu, demograficzne skutki migracji Polaków są w niektórych regionach Polski bardzo widoczne. Właśnie takim regionem, w którym od wielu lat zauważalny jest bardzo intensywny spadek ludności ze względu na migracje, jest Opolszczyzna. Województwo to charakteryzowała i nadal charakteryzuje wysoka skala migracji zarówno w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, latach 90. XX wieku, jak i obecnie. Z danych wynikających z Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku wynika, iż w województwie opolskim mamy do czynienia ze zjawiskiem depopulacji na największą skalę. W żadnym z powiatów należących do tego województwa do 2011 roku nie odnotowano wzrostu liczby ludności. Migracje mieszkańców Opolszczyzny szczególnie dotyczą obszary wiejskie tego regionu, a wiek osób wyjeżdżających oscyluje głównie w przedziale 18-35 lat, dotyczy głównie ko-

⁴ *Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011. Podstawowe informacje o sytuacji demograficzno-społecznej ludności Polski oraz zasobach mieszkaniowych*, Warszawa 2012.

⁵ Główny Urząd Statystyczny, *Bank danych lokalnych*, Warszawa 2013, www.stat.gov.pl, [odczyt: 10.03.2016].

biet oraz osób wykształconych. Autorzy raportu podkreślają, że emigracja ludności z obszaru Opolszczyzny i wiążące się z nią wyludnienie stanowi główny problem rozwojowy tegoż regionu⁶.

Według raportu migracje osób młodych, a także zmniejszający się z roku na rok strumień urodzeń, prowadzi do ciągłego pogłębiania się procesu depopulacji i starzenia się polskiego społeczeństwa. Jak wskazują autorzy raportu, bazując na prognozie demograficznej GUS-u dla lat 2008-2035, liczba ludności Polski w 2035 roku spadnie poniżej 36 mln. Przy założeniu, że osoby które wyemigrowały z kraju, a także ich dzieci urodzone za granicą nie powrócą do Polski, liczba urodzeń w Polsce spadnie o kolejne 10%. Oznaczać to będzie, że liczba ludności w Polsce do 2035 roku zmaleje o ponad 2,5 mln osób⁷.

Jak piszą autorzy raportu poakcesyjne migracje, jeśli w dalszym stopniu utrzymają swój osiedleńczy charakter, w krótkim czasie przyczynią się do swego rodzaju wyrwy pokoleniowej, odnoszącej się do osób urodzonych na przełomie lat 70. i 80. XX wieku, co w konsekwencji doprowadzi również do istotnego spadku populacji przyszłych pokoleń. Podkreślają również, że poakcesyjna zwiększona aktywność w procesach migracyjnych Polaków negatywnie wpłynie na wewnętrzne procesy ludnościowe w perspektywie kolejnych generacji.

3. Społeczno-kulturowe skutki migracji

Autorzy raportu twierdzą, że liczne migracje zagraniczne Polaków, w tym po akcesji Polski do Unii Europejskiej, mają duży wpływ na zmiany w relacjach społecznych i rodzinnych. Według nich niosą one ze sobą niezauważalne dotąd, trudności i wyzwania, uwidaczniające się w przeobrażeniach społecznych, konfliktach bezpośrednio powiązanych ze zjawiskiem rodzin transnarodowych, przeobrażeniami ról wśród krewnych, oraz problemach mentalnych i wychowawczych u dzieci⁸. W tym względzie podkreślają, że kultura polska jest bardzo ściśle związana z wartościami rodzinnymi, w ramach których Polacy utożsamiają posiadanie rodziny ze swojego rodzaju gwarantem stabilizacji i bezpieczeństwa. Stąd zarówno długookresowe, jak

⁶ *Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011. Podstawowe informacje o sytuacji demograficzno-społecznej ludności Polski oraz zasobach mieszkaniowych*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2012.

⁷ *Spoleczne skutki poakcesyjnych migracji...*, s. 20.

⁸ E. Kozdrowicz, B. Walczak, *Rodzina migracyjna: przemiany i zagrożenia*, w: K. Iglicka, M. R. Przy stolik, *Poakcesyjne migracje powrotne Polaków: geneza, przyczyny i konsekwencje*, Warszawa 2010, s. 167-191.

i stałe wyjazdy polskich obywateli burzą fundament tych gwarancji, zmieniając oczekiwania obywateli i zakłócając trwanie rodzin w dotychczasowym kształcie⁹.

Według danych Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku większość osób wyjeżdżających, bo 52%, stanowią kobiety. Płeć żeńska zdecydowanie częściej decyduje się także na długoterminowe wyjazdy. Decyzje te są bardzo często efektem tzw. łączenia rodzin, ale także zwiększonego popytu na kobiecą siłę roboczą, specjalizującą się w znacznej mierze w sektorze edukacyjnym i opiekuńczym. Jednocześnie kobiety znacznie wcześniej decydują się na emigrację niż mężczyźni. Największy odsetek migrantów stanowią osoby pozostające w stanie małżeńskim, bo jest ich 45%, zaś kawalerowie i panny stanowią 34%. Z tych danych wynika, że jedno na dziesięć gospodarstw domowych stanowi gospodarstwo migranckie¹⁰.

Według raportu migracje Polaków mają istotny wpływ na rozpad małżeństw. W latach 2004–2012 odnotowano wzrost liczby rozwodów o około 520 tys. Liczba ta stanowi aż 52% ogólnej liczby rozwodów w latach 1990–2012. Autorzy podkreślają, że powyższe dane wskazują na tendencję wzrostową, bowiem w 2013 roku udział poakcesyjnych rozwodów stanowił już 55%. Największa liczba rozwodów odnotowywana jest w województwach, w których akcesja do Unii Europejskiej przyniosła najwyższy wzrost emigracji, takich jak: dolnośląskie, lubuskie, zachodniopomorskie i warmińsko-mazurskie¹¹.

W raporcie podano, że od akcesji Polski do Unii Europejskiej Polacy zawarli ponad 33 tys. małżeństw mieszanych, tj. z obywatelami innych państw. Ze statystyk wynika, że kobiety najczęściej zawierają związki małżeńskie z obywatelami Wielkiej Brytanii, Niemiec, Włoch, Irlandii, Francji i Holandii. Inaczej jest zaś z małżeństwami zawieranymi przez Polaków. Mężczyźni bowiem najczęściej wchodzi w związki małżeńskie z obywatelkami Ukrainy, Białorusi i Rosji. Według autorów taki stan rzeczy niesie ze sobą wiele skomplikowanych sytuacji i swoistych wielokulturowych wyzwań zarówno dla poszczególnych jednostek ludzkich, jak i rodzin jako całości. Wzmoczone migracje mają bowiem bezpośredni wpływ na tworzenie się nowego rodzaju małżeństw i wzorców zachowań. Według nich wpływ ten może oddziaływać na rodzinę dwubiegunowo. Z jednej strony daje możliwość rozwoju różnorodności

⁹ S. Urbańska, *Cała Polska liczy eurosieroty. Panika moralna i płeć w wykluczeniu oraz stygmatyzacji rodzin migrantów*, Warszawa 2010, s. 60-88.

¹⁰ *Informacja o rozmiarach i kierunkach emigracji z Polski w latach 2004-2011. Notatka informacyjna*, Warszawa 2012.

¹¹ *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy spis powszechny ludności i mieszkań 2011*, Warszawa 2013.

w związkach rodzinnych, z drugiej zaś strony może generować konflikty mające podłoże w różnicach kulturowych czy problemach z komunikacją.

Według raportu „migracja czasowa coraz częściej staje się sposobem na życie polskich rodzin, w którym okresy «bycia razem» przeplatają się ze znacznie dłuższymi okresami «bycia osobno». Pomimo czasowej rozłąki, fizycznie nieobecni migranci najczęściej są zawsze obecni w życiu rodzin pozostających w kraju”¹². Wskazuje przy tym na pewną prawidłowość polegającą na tym, że rodziny, w których przynajmniej jedna osoba wyemigrowała poza granice Rzeczypospolitej znacznie częściej decydują się na stałą emigrację. Oznacza to, że emigracja jednego z małżonków determinuje decyzje o stałym wyjeździe z Polski.

Jak piszą autorzy raportu, rodziny migracyjne, bez względu na fakt które z małżonków wyjechało i na jak długo, stają niejednokrotnie przed wyzwaniem skomplikowanej sytuacji wychowawczej wobec swojego potomstwa. Głównym problemem, z jakim zmagają się osoby dotknięte migracją, jest próba empatii wobec nowej sytuacji rodzinnej będącej skutkiem wyjazdu jednego z jej członków. Wyzwanie to dotyczy nie tylko dzieci, którym to nowa rzeczywistość winna być odpowiednio przedstawiona i wyjaśniona, ale również osób dorosłych, które bardzo często migrację utożsamiają jedynie z korzyściami majątkowymi, nie zwracając uwagi na jej negatywne następstwa¹³. Według raportu dzieci pochodzące z rodzin migracyjnych bardzo często borykają się z wieloma problemami związanymi z emocjonalnym, poznawczym i behawioralnym obszarem ich życia. Podkreśla się, że „szczególną uwagę zwraca się na problemy szkolno-wychowawcze dzieci migrantów, a zwłaszcza obniżenie kontroli, problemy z koncentracją, zaniedbania szkolne, słabsze wyniki w nauce, absencję na zajęciach i wagarowanie, obniżenie motywacji do nauki oraz brak prac domowych”¹⁴. Autorzy zauważają, że według badań i analiz psychologów szkolnych i pedagogów u dzieci z rodzin migranckich zauważalny jest spadek poziomu dyscypliny, a także agresywne zachowania wobec rówieśników, a nawet samego siebie¹⁵.

W raporcie podkreśla się, że trudności, jakie napotykają na swojej drodze małżeństwa mieszane, czyli takie, w których jeden z małżonków jest cudzoziemcem, mają tendencję wzrostową, co często eksponują media. Zauważa się, że jeśli tendencja ta zostanie utrzymana, to zaangażowanie ze strony polskich organów mediacyjnych, sądowych czy też służb socjalnych stanie się bardzo potrzebna. Raport stwierdza

¹² *Spoleczne skutki poakcesyjnych migracji...*, s. 28.

¹³ I. Szczygielska, *Migracje zarobkowe kobiet i ich wpływ na funkcjonowanie rodzin*, Warszawa 2013, s. 61-84.

¹⁴ *Spoleczne skutki poakcesyjnych migracji...*, s. 30.

¹⁵ Tamże.

dza, iż okoliczności te są bardzo ważne zwłaszcza w przypadku dzieci po ustaniu małżeństwa mieszanego. Nagły wyjazd czy nietrwałość więzi rodzinnych wiąże się bowiem z oderwaniem małoletniego z jego dotychczasowego świata, postawieniem przed koniecznością nawiązania nowych więzi społecznych, a także bardzo często jednoznacznego poparcia jednej ze stron rodzicielskiego konfliktu. Taki konflikt, w którym dziecko staje się obserwatorem bezpośrednio zaangażowanym w konflikt swoich rodziców, niejednokrotnie może prowadzić do silnych zaburzeń psychosomatycznych, utraty zaufania do osób dorosłych, a także poczucia bezsilności, a nawet zatrzymania rozwoju¹⁶.

Według raportu w obliczu tak wielu zagrożeń, należy zwrócić szczególną uwagę na tożsamość małoletnich. Formułująca się pod wpływem wielu różnych impulsów, takich jak odmienność religijna, rasowa, kulturowa, klimat kraju, w którym dziecko przebywa, rośnie, wychowuje się, powinna być jedną z najistotniejszych kwestii w wychowaniu młodego człowieka. W tym względzie pomocą dla powracających do Polski rodziców oraz rodzin wielokulturowych winien być odpowiedni system edukacyjny, a także wychowanie poza systemowe, płynące z mediów bądź instytucji odpowiednich dla poszczególnych religii. W tym względzie wykształcenie w małoletnich postaw wrażliwości, otwartości, szacunku do drugiego człowieka, współdziałania oraz kooperacji i właściwego komunikowania się z otoczeniem winny być realizowane za pomocą pedagogiki i edukacji międzykulturowej¹⁷.

4. Migracje a kapitał ludzki

Raport Komitetu Badań nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk definiuje kapitał ludzki jako niematerialne zasoby ludzkie niebędące wartością stałą, w których mogą zachodzić zmiany zależne od oddziaływujących na daną jednostkę procesów. Migracje, o których mowa w raporcie, stanowią taki proces bo jednostki podejmujące decyzję o migracji z natury dysponują sprecyzowanym kapitałem ludzkim. Jak wskazuje raport, na kapitał ludzki konkretnej jednostki osobowej składają się zarówno cechy przypisane, czyli wiek, płeć i miejsce pochodzenia, jak i uposażenie kulturowe nabyte przez jednostkę w trakcie dotychczasowego funkcjonowania w społeczeństwie¹⁸.

Według wyników Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku, poakcesyjni migranci odróżniają się od ogółu społeczeństwa polskiego pozostającego w kraju za-

¹⁶ E. Kozdrowicz, B. Walczak, s. 167-191.

¹⁷ M. Kolankiewicz, *Dziecko w sytuacji rozłąki z rodzicami*, Warszawa 2008, s. 81-86.

¹⁸ A. Makulec, *Konsekwencje migracji wysoko wykwalifikowanego kapitału ludzkiego dla krajów wysyłających i migrantów na przykładzie personelu medycznego*, Warszawa 2013, s. 14-19.

sobnością kapitału ludzkiego. Przeciętna jednostka migrująca jest młodsza i posiada bogatsze wyposażenie kulturowe. Niespełna 23% osób migrujących powyżej 13 roku życia posiada wyższe wykształcenie, ponad 40% - średnie, a zaledwie 6,6% - podstawowe bądź niższe. Indeksy dla społeczeństwa pozostającego w kraju wynosiły kolejno 17%, 29% i 19%¹⁹.

Raport Komisji Badań nad Migracjami podkreśla, że globalna międzynarodowa edukacja systematycznie od 1975 roku wykazuje tendencję wzrostową, a ponadto jest silnie zależna od regionalnych trendów mobilnościowych. Raport podaje, że w roku akademickim 2007/2008 studia na zagranicznych uczelniach rozpoczęło 32,5 tys. młodych Polaków, co w relacji do roku 2000 stanowiło dwukrotny wzrost. Jak słusznie zauważają autorzy raportu, do utrzymania kursu wzrostowego w tej kwestii przyczyniła się akcesja Rzeczypospolitej Polskiej do Unii Europejskiej. W latach 1998-2008 średni wzrost liczby polskich studentów na zagranicznych uczelniach osiągnął próg 10% w skali roku. Poza granicami państwa polskiego młodzi obywatele Rzeczypospolitej Polskiej stanowią trzecią co do liczebności, po Rosji i Turcji, grupę studentów²⁰.

Raport Komitetu Badań nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk wyróżnia trzy kategorie polskich studentów pobierających naukę na zagranicznych uczelniach. Pierwszą z nich są osoby, które jako główny motyw wyjazdu podają pobudki edukacyjne. Według raportu stanowią oni 5,7% ogółu osób, które zdecydowały się na opuszczenie Polski na pobyt dłuższy niż 3 miesiące. Jak podaje raport, międzynarodowa mobilność w celach edukacyjnych jest dodatkowo napędzana przez liczne akcje promocyjne zagranicznych uczelni, a także popularny w Polsce program Erasmus. Szczególnie czynne w pozyskiwaniu polskich studentów są uczelnie brytyjskie²¹. W świetle raportu, Erasmus jest programem najsilniej wspierającym wyjazdy młodych ludzi w celach edukacyjnych. W Polsce jest on realizowany od 1998 roku a czas wyjazdu w ramach programu wynosi od 3 do 12 miesięcy. Jak podaje raport, już w pierwszym roku funkcjonowania programu tj. 1998-1999 wyzwanie pobierania edukacji za granicą podjęło 1 426 osób, natomiast w latach 2011-2012 aktywność ta zwiększyła się aż 10-krotnie. W ciągu 15 lat z programu Erasmus skorzystało 123356 studentów, w tym od roku 2004 – 105685 osób²².

¹⁹ *Kapitał ludzki w Polsce w 2011 roku*, Gdańsk 2013.

²⁰ *Spoleczne skutki poakcesyjnych migracji...*, s. 32.

²¹ I. Grabowska-Lusińska, A. Fihel, *Mobilność przestrzenna, społeczna i kariery zawodowe migrantów: cele, problemy i podejścia badawcze na podstawie badań OBM UW*, Warszawa 2012, s. 71-103.

²² *Kapitał ludzki w Polsce w 2011 roku...*

Według raportu, kolejną kategorię studentów pobierających naukę poza granicami Polski stanowią jednostki, dla których motywem przewodnim migracji jest zarabianie, a edukacja występuje dopiero w toku migracji. Według Narodowego Spisu Powszechnego 40% tej grupy osób stanowią absolwenci polskich uczelni, którzy uzyskując odpowiednie dochody za granicą, decydują się na kontynuowanie nauki poza granicami kraju. Trzecią i ostatnią wskazywaną przez raport kategorię stanowią osoby podejmujące pozaformalną i nieformalną formę edukacji. Tą formą kształcenia, bardzo popularną wśród polskich migrantów, są kursy językowe bądź certyfikowane kursy zawodowe²³.

Jak piszą autorzy raportu, wyjazdy edukacyjne Polaków są nieznacznym odsetkiem poakcesyjnych migracji. Dla większości osób podejmujących migrację powyżej trzech miesięcy zasadniczym celem wyjazdu jest zarobkowanie. Jak stwierdzają autorzy raportu, nieograniczony dostęp do unijnych rynków pracy stwarza nie tylko większe szanse na wykorzystanie zdobytych kwalifikacji poza granicami kraju, ale umożliwia również zdobycie kapitału za granicą w celach późniejszego wykorzystania go w Polsce²⁴.

Zgodnie z raportem, polscy migranci poakcesyjni bardzo często wykonują pracę poniżej posiadanych kwalifikacji, co uniemożliwia im poszerzenie zdobytych w Polsce umiejętności. Jak zauważają autorzy raportu, nie oznacza to jednak, że migranci nie zdobywają nowych umiejętności. Praca z nowymi narzędziami i technologiami, a niekiedy nawet zupełnie inna niż dotychczas organizacja pracy stanowią istotny dla migrującej jednostki kapitał. Wobec powyższego nawet praca poniżej posiadanych kwalifikacji może stanowić kapitał użyteczny po powrocie do kraju, dający możliwości zmiany kwalifikacji zawodowych oraz szanse na lepsze przystosowanie do zmieniających się potrzeb rynkowych²⁵.

Raport ukazuje, iż przekazywanie kapitału zdobytego poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej może się odbywać również podczas przebywania na migracji. Jest ono uwarunkowane posiadaniem przez migranta odpowiednio zbudowanej sieci społecznej. Transfer kapitału może dokonywać się bowiem za pośrednictwem mediów elektronicznych, a także kontaktów bezpośrednich. Według raportu, najczęściej zdobywane podczas migracji kwalifikacje to: kompetencje językowe, znajomości migra-

²³ *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy spis powszechny ludności i mieszkań 2011*, Warszawa 2013.

²⁴ I. Grabowska-Lusińska, A. Fihel, s. 71-103.

²⁵ *Społeczne skutki poakcesyjnych migracji...*, s. 34.

cyjne, a także personalne (wiara w siebie i w swoje możliwości)²⁶. Rozpatrując wykorzystanie kapitału ludzkiego w kontekście migracyjnym, raport zwraca szczególną uwagę na zakres rozwijania działalności gospodarczej po powrocie do kraju. Z badań, do których odnoszą się autorzy raportu, wynika, że „migranci nieco częściej aniżeli ogół społeczeństwa prowadzą własne firmy”²⁷.

Według autorów raportu z wykorzystaniem kapitału ludzkiego jest bezpośrednio powiązane kształtowanie modelu rodziny oraz egzystencja w lokalnej społeczności. W tej kwestii wyniki badań ujęte w raporcie nie proponują jednoznacznego rozwiązania. Są dwubiegunowe, wskazują bowiem na nowy podział ról, ale także wzmocnienie dotychczasowych patriarchalnych relacji rodzinnych²⁸.

5. Ekonomiczne konsekwencje migracji

Jak piszą autorzy raportu, bezpośrednio po akcesji Polski do Unii Europejskiej rynek pracy nie odczuł szczególnych efektów migracji, a mający wówczas miejsce spadek bezrobocia był głównie wynikiem korzystnej koniunktury gospodarczej. Autorzy raportu zwracają jednak szczególną uwagę na odpływ kapitału ludzkiego za granicę. Formułują twierdzenie, że: „odpływ za granicę miał jednak bez wątpienia o wiele większe znaczenie w wypadku osób młodych, dopiero wchodzących na rynek pracy, oraz w odniesieniu do lokalnych i regionalnych rynków pracy”²⁹.

W raporcie podano, że spowodowana migracjami zmniejszona podaż pracy, skutkująca presją płacową, miała nieznaczny wpływ na poziom wynagrodzeń w Polsce. Ogólnodostępne na polskim rynku naukowym badania, z których korzystają autorzy raportu, nie wykazują, aby migracja Polaków miała wpływ na płace na poziomie gospodarki rozpatrywanej jako całości. Raport podkreśla jednak, iż nie należy pozbawiać migracji wpływu czy też silniejszego oddziaływania na niektóre sektory bądź branże gospodarki, szczególnie w przypadku obszarów głęboko dotkniętych migracjami mieszkańców³⁰.

Według raportu, bezpośredni wpływ na dotychczasową opłacalność migracji miał rozpoczynający się w 2008 roku kryzys gospodarczy niosący ze sobą pogor-

²⁶ D. Bienkowska, C. Ułasiński, J. Szymańska, *Kierunek Małopolska. Charakterystyka powracających i rekomendacje, jak nie zmarnować ich kapitału*, Kraków 2010, s. 115-133.

²⁷ *Spoleczne skutki poakcesyjnych migracji...*, s. 35.

²⁸ Tamże, s. 36.

²⁹ Tamże, s. 23.

³⁰ K. Heffner, R. Rauziński, *Ewolucja regionu migracyjnego w Polsce*, w: U. Zagóra-Jonszta, A. Skórska, *Problemy współczesnej ekonomii. Księga jubileuszowa poświęcona prof. zw. dr hab. Dorocie Kotlorz*, Katowice 2012, s. 43-62.

szenie się warunków zatrudnienia w różnych sektorach. Pojawiły się wtedy nie tylko trudności ze znalezieniem pracy, ale również spadek wysokości wynagrodzeń. Konsekwencją tego zjawiska stały się powroty do rodzimego kraju ze względu na nieopłacalność dalszej pracy migracyjnej. Jak podkreślają autorzy raportu, mimo iż są to dane trudne do oszacowania, nie należy bagatelizować ich wpływu na wzrost bezrobocia³¹.

Autorzy raportu twierdzą, iż zjawiska migracyjne w odniesieniu do dłuższych okresów nie wywierają wpływu na rynek pracy. W znaczeniu makroekonomicznym migracje po przystąpieniu Polski do UE przyniosły zyski ekonomiczne głównie krajom, które przyjmowały migrantów, a zmniejszyły zdolności rozbudowy krajom, z których migranci przybywali. Raport Komitetu Badań nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk na podstawie przeanalizowanych badań wysnuł tezę, iż „wpływ na poziom płac i bezrobocia był umiarkowany i raczej pozytywny w krótkim i średnim okresie oraz marginalny w okresie długim”³².

Według autorów raportu, najczęstszą przyczyną migracji osób posiadających wyższe wykształcenie jest umasowienie studiów wyższych. Prowadzi ono bowiem do masowej produkcji osób posiadających takie same kwalifikacje, a co za tym idzie nasyceniem się rynku pracy owymi jednostkami. Jest to szczególnie zauważalne w regionach peryferyjnych. Biorąc powyższe pod uwagę autorzy raportu stwierdzają, iż migranci posiadający wyższe wykształcenie nie podlegają zjawiskowi drenażu, lecz wypychania. Oznacza to, że z kraju wyjeżdżają osoby słabiej adaptujące się do polskiego rynku pracy, a nie osoby przyciągane ofertami zagranicznych rynków³³.

Raport stwierdza, iż duże zaniepokojenie opinii publicznej w stosunku do migracji, budzi odływ z polskiego rynku pracy personelu medycznego. Proces ten uległ intensyfikacji po 2000 roku, czyli jeszcze przed przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej. Pomimo pierwotnych dość alarmujących raportów i zawiadomień medialnych, skala wyjazdów personelu służby zdrowia okazała się nie być aż tak wysoka. Co najważniejsze, jak podaje raport, nie odnotowano negatywnego wpływu migracji na opiekę zdrowotną w Polsce³⁴.

Raport podkreśla, że migracje Polaków mają niewątpliwy wpływ na sferę fiskalną Rzeczypospolitej Polskiej. W kulminacyjnym okresie, tj. w 2007 roku, Polska odnotowała jeden z największych napływów transferów zarobków emigrantów. Sta-

³¹ Tamże.

³² *Spoleczne skutki powojennych migracji...*, s. 24.

³³ K. Heffner, R. Rauziński, s. 43-62.

³⁴ K. Krajewski-Siuda, *Prognoza skali migracji lekarzy z Polski*, Katowice 2008, s. 15-34.

nowiły one ok. 2,5% polskiego PKB. Jak zauważają autorzy raportu: „Należy ocenić, że mimo stosunkowo dużego napływu tych środków, zarówno w sensie relatywnym, jak i absolutnym, ich wpływ na rozwój gospodarczy w Polsce był raczej nieznaczny”³⁵. Mimo iż raport nie stwierdza bezpośredniego wpływu środków dewizowych na rozwój gospodarczy, to podkreśla, iż pozyskane dzięki emigrantom środki miały pozytywny wpływ na zmniejszenie sfery ubóstwa oraz przyczyniły się do zniwelowania dysproporcji dochodowych w polskim społeczeństwie. W 2013 roku wartość tego rodzaju środków dewizowych była szacowana na blisko 7,2 mld, co daje około 1,4% PKB³⁶.

Zgodnie z raportem, skutki fiskalne emigracji, a zwłaszcza emigracji zarobkowej, stanowią ważną sferę oddziaływania migracji, jednak ze względu na problemy badawcze do dziś nie zostały poddane szerszym analizom. Według autorów, na podstawie obliczeń i szacunków podjętych w stosunku do emigracji zarobkowej z regionu opolskiego, można wysnuć istotne wnioski obejmujące politykę fiskalną, regionalną i zrównoważonego rozwoju. Na ich podstawie raport podkreśla, iż zarobkowe migracje przez zwiększenie wpływów z podatku VAT pozwalają na wzrost wpływów do budżetu centralnego, a jednocześnie wytwarzają niekorzystne skutki dla budżetów samorządowych. Według autorów raportu, prowadzi to do ciągłego powiększania się dysproporcji rozwojowych pomiędzy ośrodkami wzrostu a obszarami peryferyjnymi, które stanowią główne miejsce, z którego wywodzi się emigracja³⁷.

6. Uwagi końcowe

Raport Komitetu Badań nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk w swoim podsumowaniu formułuje szereg wniosków oraz zaleceń bezpośrednio powiązanych z jego poszczególnymi rozdziałami. Tak więc kolejno w podsumowaniu raportu zostały ujęte: wnioski ogólne, wnioski w zakresie konsekwencji demograficznych, wnioski w zakresie konsekwencji ekonomicznych, wnioski w zakresie konsekwencji społeczno-kulturowych, zalecenia związane z konsekwencjami demograficznymi, zalecenia związane z konsekwencjami ekonomicznymi, zalecenia związane z konsekwencjami społeczno-kulturowymi, zalecenia związane ze skutkami regionalnymi i lokalnymi, zalecenia związane z migracjami powrotnymi oraz zalecenia dla polityki migracyjnej.

³⁵ *Spoleczne skutki poakcesyjnych migracji...*, s. 25.

³⁶ Tamże.

³⁷ Tamże.

Według raportu niezbędne są:

- spójna i konsekwentna polityka migracyjna, realizowana na trzech podstawowych poziomach: centralnym, regionalnym i lokalnym. Powinna ona obejmować trzy główne obszary procesów migracyjnych: emigrację, reemigrację, napływ cudzoziemców;
- osadzenie polityki migracyjnej w realiach odnoszących się do przemian społecznych i zmian w strukturze demograficznej kraju. Ważne jest też jednoczesne silne jej powiązanie z innymi politykami szczegółowymi;
- wypracowanie silniejszej współpracy i większego zaangażowania wiodących instytucji w działania odnoszące się do funkcjonowania społeczeństwa polskiego za granicą;
- wdrożenie ścisłego systemu współpracy ośrodków decyzyjnych ze środowiskiem naukowym i eksperckim, prowadzącym badania na polu migracyjnym;
- stały i kompleksowy dozór procesów migracyjnych, a także obserwacja skupisk Polaków w krajach, do których migrują;
- zapewnienie dostępu do informacji o obowiązujących regulacjach prawnych, przepisach i obowiązkach pracowniczych, obowiązujących na terenie Unii Europejskiej.

Autorzy podkreślają, że Raport Komitetu Badań nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk stanowi kontynuację szeregu badań nad migracjami poakcesyjnymi. Mają one interdyscyplinarny charakter i wpisują się w zakres globalnych badań nad ewoluującym społeczeństwem. Podkreślają przy tym, że charakter prowadzonych w Polsce badań nad migrującym społeczeństwem nie odbiega od badań międzynarodowych. Autorzy raportu wskazują jedynie na występowanie dysproporcji w zwiększonym zainteresowaniu ośrodków zagranicznych polityką migracyjną, a także badaniami sieci imigranckich drugiego i trzeciego pokolenia oraz imigracji nieudokumentowanej.

Raport artykułuje wyzwania, które stoją przed badaniami migracyjnymi prowadzonymi w Polsce. Za najważniejsze z nich autorzy uznali: „publikowanie wyników badań w międzynarodowych czasopismach naukowych wobec rosnącej międzynarodowej konkurencji w zakresie badań migracyjnych, obiektywne przedstawienie problematyki migracyjnej w dyskursie politycznym, publicznym i medialnym, zdobywanie środków finansowych na prowadzenie badań, popularyzowanie wyników badań migracyjnych i prezentowanie ich społeczeństwu w sposób otwarty i przystępny”³⁸.

³⁸ Tamże, s. 10.

Bibliografia:

- Bieńkowska D., Ułasiński C., Szymańska J., *Kierunek Małopolska. Charakterystyka powracających i rekomendacje, jak nie zmarnować ich kapitału*, Kraków 2010.
- Garapich M., *Polska kultura migracyjna po 2004 roku – między zmianą a tradycją*, w: *Współczesne polskie migracje: strategie, skutki społeczne, reakcja państwa*, red. M. Lesińska, M. Okólski, Warszawa 2013.
- Grabowska-Lusińska I., Fihel A., *Mobilność przestrzenna, społeczna i kariery zawodowe migrantów: cele, problemy i podejścia badawcze na podstawie badań*, Warszawa 2012.
- Heffner K., Rauziński R., *Ewolucja regionu migracyjnego w Polsce*, w: U. Zagóra-Jonszta, A. Skórska, *Problemy współczesnej ekonomii. Księga jubileuszowa poświęcona prof. zw. dr hab. Dorocie Kotlorz*, Katowice 2012.
- Iglicka K., *Kontrasty migracyjne Polski. Wymiar transatlantycki*. Warszawa 2008.
- *Informacja o rozmiarach i kierunkach emigracji z Polski w latach 2004-2011. Notatka informacyjna*, Warszawa 2012.
- *Kapitał ludzki w Polsce w 2011 roku*, Gdańsk 2013.
- Kolankiewicz M., *Dziecko w sytuacji rozłąki z rodzicami*, Warszawa 2008.
- Kozdrowicz E., Walczak B., *Rodzina Migracyjna: przemiany i zagrożenia*, w: K. Iglicka, M. R. Przystolik, *Poakcesyjne migracje powrotne Polaków: geniza, przyczyny i konsekwencje*, Warszawa 2010.
- Krajewski-Siuda K., *Prognoza skali migracji lekarzy z Polski*, Katowice 2008.
- *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Warszawa 2013.
- Makulec A., *Konsekwencje migracji wysoko wykwalifikowanego kapitału ludzkiego dla krajów wysyłających i migrantów na przykładzie personelu medycznego*, Warszawa 2013.
- *Polityka migracyjna Polski – stan obecny i postulowane działania*. Warszawa 2012.
- *Spoleczne Skutki poakcesyjnych migracji ludności Polski*, Komitet Badań nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2014.
- Szczygielska I., *Migracje zarobkowe kobiet i ich wpływ na funkcjonowanie rodzin*, Warszawa 2013.
- Urbańska S., *Cała Polska liczy eurosieroty. Panika moralna i płeć w wykluczeniu oraz stygmatyzacji rodzin migrantów*, Warszawa 2010.
- *Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011. Podstawowe informacje o sytuacji demograficzno-społecznej ludności Polski oraz zasobach mieszkaniowych*, Warszawa 2012.